

PERSEGUITS

SALVATS

Diputació
Barcelona

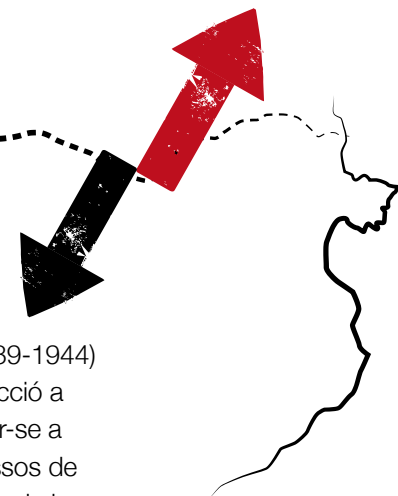

Europa
con los
Ciudadanos

La fugida
de refugiats jueus
i aliats durant
la Segona Guerra
Mundial a través
dels Pirineus.

PERSEGUITS & SALVATS

Durant els anys de la Segona Guerra Mundial (1939-1944) milers de persones van creuar els Pirineus en direcció a Espanya fugint de la barbàrie nazi o per incorporar-se a l'exèrcit aliat al nord d'Àfrica o Anglaterra . Els passos de muntanya es van convertir en el testimoni silenciós de la seva odissea per aconseguir la llibertat.

Es calcula que entre seixanta i vuitanta mil evadits van arribar a Espanya en aquest període desafiant les elevades cimeres, les adverses condicions meteorològiques i la vigilància en ambdós costats de la frontera. La majoria eren jueus, encara que també hi havia militars aliats i resistents alemanys, francesos, etc.

A Catalunya es van crear xarxes d'evasió per poder salvar aquests refugiats. Aquestes xarxes de salvament anaven des dels passos fronterers dels Pirineus fins a la ciutat de Barcelona .

Aquest projecte, finançat pel programa europeu "Europa amb els ciutadans", defineix i recupera aquesta història europea i difon a través de la formació i l'educació ciutadana aquests fets poc coneguts en l'ample període de les deportacions i internaments de la Segona Guerra Mundial.

LA SITUACIÓ EUROPEA

Molts jueus van començar a deixar Alemanya per anar d'altres països on poder viure, treballar i prosperar.

L'any 1935, després d'anys de política activa de discriminació del poble jueu, Alemanya va adoptar les anomenades lleis de Nuremberg. Aquestes lleis definien la legalització i institucionalització de la discriminació del poble jueu i altres col·lectius considerats impurs a Alemanya. El seu objectiu era preservar la puresa de la raça ària tot impeding els contactes entre el poble alemany i altres col·lectius.

Degut a la discriminació i limitacions creixents, molts jueus van començar a deixar Alemanya i la resta de països europeus interessats per l'ocupació alemanya per anar a buscar altres països on poder viure, treballar i prosperar.

Abans de la invasió de Polònia, que va començar l'1 de setembre de 1939 i va donar origen a la Segona Guerra Mundial, Alemanya ja havia començat l'ocupació de territoris: primer Àustria i després, Txecoslovàquia, Bèlgica i Holanda.

L'ocupació alemanya d'aquests territoris va accelerar l'èxode jueu cap a França, Estats Units, Sud-Amèrica i altres destinacions considerades més segures. Molts jueus sefardites es van dirigir a Espanya per acollir-se a un decret de Primo de Rivera, amb data de 1924, que concedia la ciutadania espanyola als jueus sefardites.

Entre 1939 i 1944, milers de persones van creuar els Pirineus en direcció a Espanya com a conseqüència de la Segona Guerra Mundial, per fugir dels nazis o incorporar-se a l'exèrcit aliat al nord d'Àfrica o Anglaterra. Com

1933

"Protegeix-te poble alemany!
No compris als jueus".
Cartells antisemites com
aquest de Berlín de 1933 eren
habituals a l'Alemanya nazi.

Efectes dels
desperfectes causats
en els comerços jueus
de Berlín després
de la Kristallnacht,
la nit del 9 al 10 de
novembre de 1938.

1938

1939

Primera desfilada
de les tropes alemanyes
a Praga, el 17 de març de 1939.
L'ocupació de Txecoslovàquia va
ser un dels prelucis de la Segona
Guerra Mundial.

Un soldat alemany
registra a civils polonesos
a la recerca d'objectes
de contraban durant la
invasió nazi de Polònia,
1939.

Pels refugiats que procedien dels Pirineus francesos, creuar la frontera significava quedar fora de perill.

ja havia passat a la Primera Guerra Mundial i a la Guerra Civil recent, els Pirineus van actuar com a espai de fugida. Una vegada més, la frontera es va convertir en un lloc de refugi, una línia que separava de la mort.

Pels refugiats que procedien dels Pirineus francesos, creuar la frontera significava quedar fora de perill, deslliurar-se de la persecució i la detenció i, en alguns casos, d'una mort força probable.

Aquest flux humà transfronterer no es va aturar fins a l'estiu de 1944, després de l'alliberament del sud de França per part de l'exèrcit aliat. A partir d'aquell moment i durant uns quants anys, alemanys que no volien caure en mans dels aliats

hi van anar penetrant. En total, pràcticament deu anys de pas clandestí per la frontera.

Durant els anys de la Segona Guerra Mundial els Pirineus es van convertir en les muntanyes de la llibertat, l'escenari silenciós d'una fugida a la recerca de nous objectius personals.

Tanmateix, els refugiats estrangers que van arribar a Espanya durant els anys de la guerra mundial van trobar un país que ni els esperava ni disposava de recursos suficients per acollir-los, i que, malgrat no haver pres part en el conflicte bèl·lic, sentia una simpatia especial per les potències de l'Eix, tant com per enviar les tropes de la Divisió Blava a lluitar al seu costat.

1940

Hitler a París davant la Torre Eiffel el juny de 1940.

Tropes alemanyes desfilant sota l'arc de triomf Port d'Aix a Marsella, durant l'ocupació alemanya del sud de França. Finals de 1942.

El govern de Vichy va participar activament en el trasllat de jueus al sud de França primer, com veiem a la imatge inferior de l'estació d'Austerlitz, i en la deportació als camps d'extermini alemanys després, a l'esquerra el camp de concentració de Drancy, prop de París.

1941

ELS PIRINEUS

Les muntanyes que limiten França i Andorra amb Espanya eren el pas natural per a tots aquells que cercaven la llibertat i fugien de la persecució i la guerra. A pesar de la contigüitat d'aquests països, creuar la frontera era una acció arriscada, fins i tot letal, en alguns casos.

La dificultat del camí, sobretot en alguns punts de la serralada; el fred i la neu; l'actuació sense escrúpols d'alguns guies; i la possibilitat de ser detinguts i repatriats per la policia que vigilava la frontera, eren alguns dels problemes als quals els estrangers s'havien d'enfrontar quan es dirigien a Espanya a la recerca de llibertat. L'experiència tot sovint es convertia en una autèntica odissea.

La travessia dels Pirineus es feia amb l'ajuda de guies, coneguts com passeurs, a França. Els guies espanyols eren, sobretot, persones nascudes a les muntanyes, entrenades i coneixedores dels camins, el medi i la gent. Molts d'ells ja havien fet la mateixa tasca durant la Guerra Civil, però en sentit contrari, quan acompanyaven a través dels Pirineus aquells que cercaven refugi a França. Altres, anteriorment ja es dedicaven al contraban.

Per a moltes persones poc entrenades i preparades, o d'edat avançada, la duresa que significava creuar caminant els Pirineus feia necessari que els guies disposessin d'una sèrie de masies de confiança on poder descansar abans de reprendre la marxa. Les forces de seguretat espanyoles vigilaven exhaustivament aquestes masies, els habitants de les quals vivien en un perill constant.

La travessia dels Pirineus es feia amb l'ajuda de guies, que a França eren coneguts com passeurs.

A la dreta, carretera del port de la Bonaigua al seu pas per València d'Àneu. Foto: Ignasi Canals. A dalt i a la pàgina següent, jueus residents a Barcelona prop de la frontera amb França intentant establir contacte amb guies el 1941.

Cal mencionar també els passeurs ocasionals, veïns dels pobles propers a la frontera que no pertanyien a cap xarxa ni organització però que davant la desesperació d'alguns casos s'oferien a acompanyar els evadits fins a la collada més propera. Les motivacions que els portaven a fer aquesta feina eren diverses: per una banda, el compromís polític i personal, que tenia un pes específic important, i per l'altra, els guanys econòmics substancials que comportava aquesta actuació.

Per ajudar les persones que volien fugir dels països ocupats es van organitzar estructures de suport, les anomenades xarxes d'evasió. Inicialment, s'encarregaven de l'arribada a la França de Vichy, però aviat es van ampliar per ajudar els evadits a creuar els Pirineus per entrar a Espanya. Els serveis secrets dels països aliats van jugar un paper clau en l'organització d'aquestes xarxes. Britànics i nord-americans van impulsar la major part de les xarxes d'evasió, que, a més a més de persones, podien encarregar-se de portar documentació dirigida a l'exèrcit aliat

organitzat al nord d'Àfrica o Anglaterra i als diferents governs a l'exili organitzats a Londres. Per altra banda, les expedicions de tornada des d'Espanya permetien passar informes i diners destinats a organitzar la resistència.

Hi havia moltes xarxes d'evasió, cada una d'elles especialitzada en el pas per un determinat territori i en l'evacuació d'uns col·lectius determinats, i cada una d'elles amb diverses ramificacions en funció dels itineraris programats.

La destinació més habitual dels refugiats era Barcelona, des d'on s'organitzava la seva fugida posterior a través d'Espanya i Portugal fins arribar a un port, principalment Gibraltar o Lisboa, des d'on embarcar cap a una destinació més segura.

Carretera del Port de la Bonaigua al seu pas per València d'Aneu. A la dreta, comiat a l'estació de França de sis-cents treballadors enviats pel règim de Franco a Alemanya el 1941. Fotos: Ignasi Casals i Branguli.

LES POLÍTIQUES DE L'ESPAÑA FRANQUISTA AMB ELS REFUGIATS: TOLERÀNCIA, REPATRIACIONS, DETENCIONS.

El novembre de 1942 els alemanys es van establir als departaments de frontera per vigilar els passos de muntanya.

Durant els dos primers anys de la Guerra Mundial, passar cap a Espanya va ser relativament fàcil, a pesar que, en un moment determinat, es va acordar retornar els detinguts al seu país de procedència. El novembre de 1942, quan els alemanys van ocupar la França lliure i es van establir al llarg de tota la frontera amb Espanya, la situació va canviar radicalment. Immediatament es va ordenar el desplegament de duaners i militars amb l'objectiu d'impermeabilitzar els passos fronterers.

El novembre de 1942 els alemanys es van establir als departaments de frontera per vigilar els passos de muntanya. El pas d'un país a l'altre era summament perillós, per això es preparava cada expedició fins a l'últim detall i es van abandonar alguns itineraris per anar a passar per d'altres menys vigilats. Malgrat totes les precaucions, no es van poder evitar alguns incidents tràgics.

La política del règim de Franco cap als estrangers que entraven en territori espanyol es caracteritzava per la improvisació i va variar amb els anys, en funció tant de l'evolució de la mateixa Guerra

Mundial com de l'origen dels evadits. El comportament d'Espanya va tenir molt a veure amb el desenllaç de la guerra, des de l'avantatge alemany fins a la decantació cap al bàndol aliat, cosa que va fer canviar les seves preferències pels alemanys cap a una posició més favorable als aliats.

Cal parlar d'una tolerància inicial amb permissivitat de pas pel territori espanyol dels refugiats que tenien la documentació en regla; un enduriment posterior de la vigilància que va provocar la repatriació a França dels detinguts; i, finalment, l'internament en presons i camps de concentració. Durant aquesta última etapa la postura espanyola es va anar flexibilitzant a favor dels aliats i es va concretar en una major disposició per facilitar-ne la sortida progressiva d'Espanya.

Malgrat la posició equidistant i gens bel·ligerant amb els dos bàndols que van lluitar a la Segona Guerra Mundial, Espanya inicialment va mantenir una gran complicitat amb el règim nazi. Com a conseqüència, l'ambaixada alemanya va exercir una influència notable en tot allò que feia referència a la vigilància de la frontera i la detenció dels refugiats que la traspassaven des de França. La presència de la Gestapo a Espanya i les relacions estretes amb la policia espanyola afavorien aquest intervencionisme alemany.

Joel Sequerra (a la dreta) al costat d'un grup de nens procedents d'Espanya a l'estació de Lisboa.

Imatges de la trobada a Hendaia entre Franco i Hitler, el 23 d'octubre de 1940.

↑ Heinrich Himmler a la seva arribada a l'aeroport del Prat, l'octubre de 1940. Foto: Josep M. Pérez Molinos

La creu gammada onejant al lloc fronterer francoespanyol d'Irun-Hendaia, 1940.

Espanya va mantenir, inicialment, una gran complicitat amb el règim nazi.

Esplanada del camp de concentració de Miranda de Ebro.

1940

1942

Presó de Sort.
Foto: Josep M. Vidal

1942

1943

Retrat del diplomàtic espanyol Ángel Sanz Briz.

L'ESTADA I EL PAS PER ESPANYA

L'acollida de jueus a Espanya variava segons la província.

L'acollida a Espanya variava segons la província i els centres d'internament dels quals disposaven. A les províncies de Lleida i Osca, en primer lloc els evadits es portaven al poble on hi havia caserna de la Guàrdia Civil, després anaven a la presó del partit judicial i d'allà, a la presó provincial. En canvi, a Girona hi funcionava un camp de recepció a Figueres i hi havia una presó per a dones i un hospici provincial, a més a més de la presó provincial. A Navarra i el País Basc es van utilitzar hotels de municipis turístics de la costa i la muntanya.

Aquesta diferència de tracte també es percebia a l'hora de procedir amb les famílies jueves. Que durant la seva estada a Espanya fossin dispersades o autoritzades a romandre juntes depenia del Governador civil de torn.

Els militars aliats de graduació rebien una atenció especial. Els que pertanyien a l'exèrcit de terra eren enviats a Jaraba, mentre que els aviadors gaudien d'un tractament exclusiu, els allotjaven en hotels i els portaven a Alhama d'Aragó, on tenien una estada més plàcida.

D'entre les presons del partit judicial cal destacar la de Sort, on van ser empresonats prop de 3.000 evadits que procedien dels passos fronterers del Pallars Sobirà i la Vall d'Aran. Aquesta xifra tan elevada de capturats contrasta amb els 500 i pocs detinguts en llocs on, teòricament, hi havia d'haver una aflluència major d'evasions, com són Jaca, als Pirineus d'Osca, i la Seu d'Urgell, per la proximitat amb el Principat d'Andorra. Pensem que el paper de les xarxes d'evasió en aquests dos itineraris fronterers, presumiblement bastant més transitats que els passos elevats del Pallars, va tenir molt a veure en aquest nombre més baix de detencions, ja que gràcies a la seva actuació una gran part dels que van penetrar per aquesta zona van aconseguir travessar la Península Ibèrica sense ser descoberts.

El Consolat britànic de Barcelona i el seu servei d'espionatge van ser cabdals per salvar a molts refugiats.

Pel que fa al pas per Espanya, si hi va haver algun grup de refugiats que es va poder beneficiar d'una acollida organitzada, aquest va ser el jueu, gràcies especialment a la tasca de l'American Jewish Joint Distribution Committee (JDC).

La JDC va ser creada el 1914 per socórrer els jueus palestins durant la Primera Guerra Mundial. Quan aquesta va acabar, va continuar assistint els jueus dels països de l'antic imperi austrohongarès i, en esclatar la Segona Guerra Mundial, va ajudar-ne milers a fugir d'Alemanya i Àustria. Quan els alemanys van entrar a França el 1940, va traslladar les oficines a Lisboa, des d'on coordinava la fugida de milers de jueus a través d'Espanya.

Fins al 1942 va tenir representants oficiosos a Espanya, però a partir d'aquell any es va crear una representació permanent a Madrid i Barcelona.

En Samuel Levy, a Madrid, era l'encarregat de resoldre les condicions difícils dels jueus al camp de concentració de Miranda de Ebro, mentre que Samuel Sequerra, a Barcelona, es va erigir com a càrrec oficial de delegat de la Creu roja portuguesa per coordinar l'ajuda per als jueus refugiats. Des de l'Hotel Bristol de Barcelona, i amb l'ajuda d'un equip extraordinàriament organitzat, s'ocupava de totes les vicissituds que els jueus sofrien a Catalunya i ajudava també els que estaven internats als camps de concentració i a la resta del país. Quan s'assabentava de la detenció d'algun jueu en reclamava la llibertat i el trasllat a la Ciutat Comtal per allotjar-lo en algun dels hostals que tenia concertats mentre es coordinaven les gestions per la seva sortida d'Espanya.

Per altra banda, cal destacar també que l'actuació del Consolat britànic de Barcelona i els seus empleats al servei d'espionatge (Intelligence Service) van ser cabdals per portar a terme les tasques derivades de l'activitat de les xarxes d'evasió i el suport als refugiats.

Camp de concentració de Miranda de Ebro.

1939

Refugiats jueus al vaixell "Rhakotis" a Southampton, el 21 de juny de 1939.

Telegrama de l'any 1940.

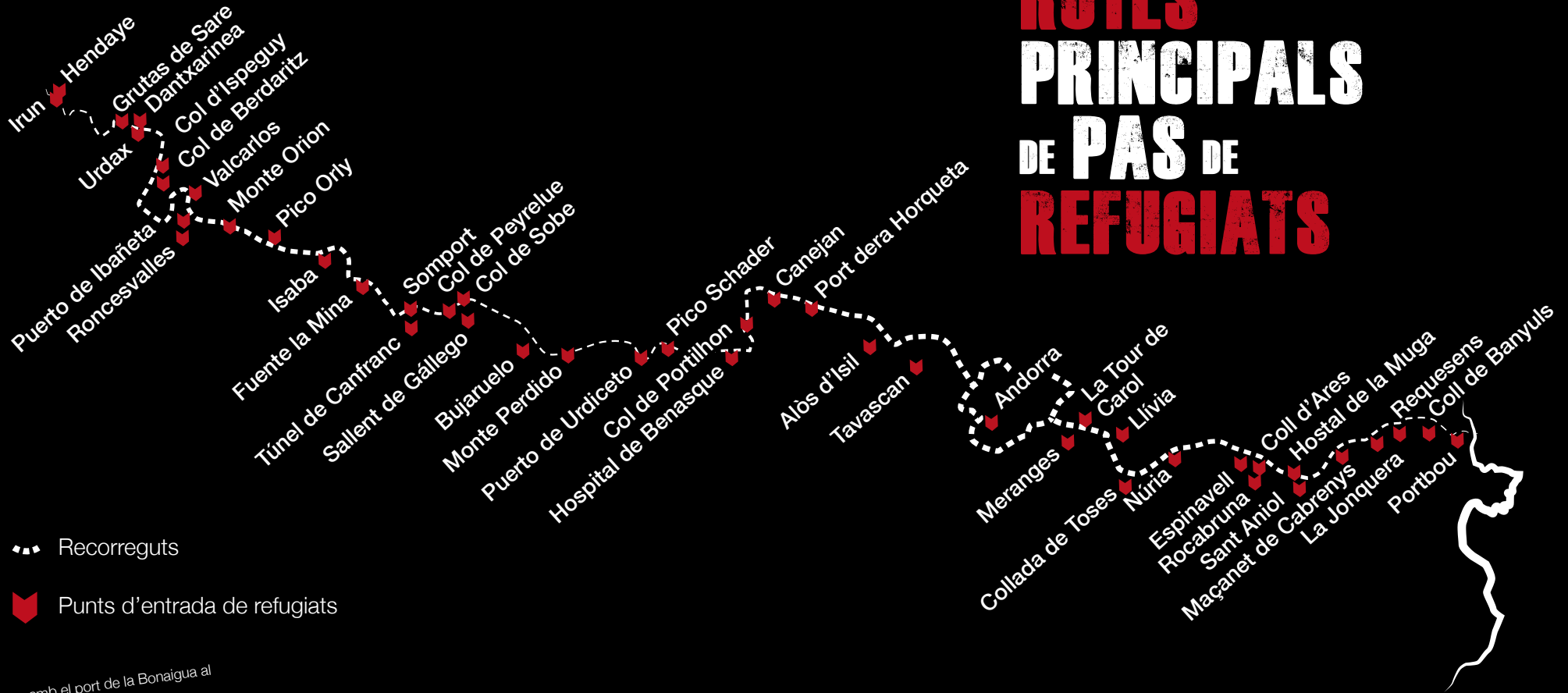
1940

El vaixell "Comillas".

RUTES PRINCIPALS DE PAS DE REFUGIATS

La vall d'Àneu amb el port de la Bonaigua al fons. Foto: Albert Oliveras.

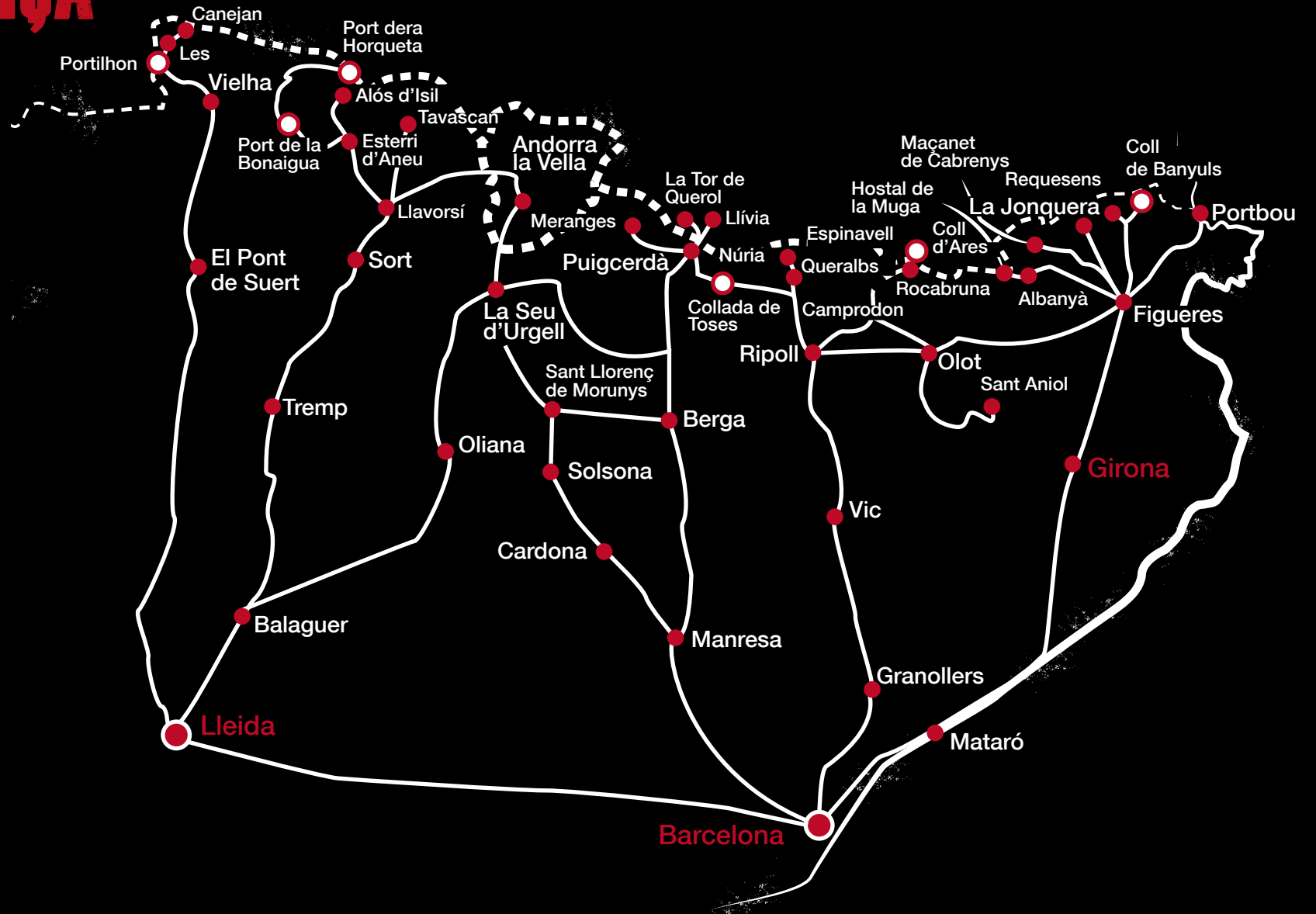
Port de Boet. Foto: Antoni Miralda.

Port de la Bonaigua des del coll de Xemeñeles. Foto: Albert Oliveras

RUTES D'EVASIÓ DES DE FRANÇA

Després d'haver viscut tota mena d'adversitats, Barcelona va ser la ciutat on van trobar refugi milers de persones.

Esvàstiques a la façana del Palau d'Art Modern de la Ciutadella, seu actual del Parlament de Catalunya, amb motiu de l'exposició sobre Arquitectura Moderna Alemanya l'octubre de 1942.

Foto: Brangulí.

BARCELONA

Durant els anys de la Segona Guerra Mundial, els Pirineus i, per extensió, la ciutat de Barcelona, es van convertir en un esglaó més de l'Europa que lluitava contra el feixisme.

Malgrat el franquisme, tant proper a les dictadures europees del moment, aquesta serralada es va transformar en les muntanyes de la llibertat per als milers de persones que van aconseguir creuar-la.

Les expulsions del territori espanyol van provocar situacions tràgiques, ja que davant el temor de ser lliurats als alemanys, alguns jueus van decidir suïcidar-se. També s'han documentat casos de persones que, després de ser lliurades als alemanys, van acabar en camps d'extermini. Aquesta evidència posa de manifest la col·laboració de Franco amb l'Holocaust i qüestiona la versió estesa que Espanya va dispensar un tracte preferent als refugiats jueus.

A dalt, multitudinari comiat a l'estació de França de sis-cents treballadors enviats pel règim de Franco a Alemanya el 1941. Foto: Brangulí.

A baix, exposició sobre el llibre alemany al paranif de la Universitat de Barcelona, febrer de 1941. Foto: Merletti.

L'estada a Barcelona podia ser llarga i, tot i gaudir de certa llibertat, eren sotmesos a control estricte per les autoritats espanyoles.

Barcelona va ser la ciutat on van trobar refugi, després d'haver viscut tota mena d'adversitats, i on van recuperar la vida i la llibertat que tant anhelaven i que els havia portat a creuar la frontera pirinenca i emprendre un viatge cap al nord d'Àfrica, Amèrica o Anglaterra. Ja en la dècada anterior, la ciutat de Barcelona, industrial i burgesa, havia atret moltes persones que, davant l'ascens nacionalsocialista i intuïnt les possibles evolucions polítiques i la gravetat de la situació, fugien de les repressions.

Durant els anys de la guerra, el pas dels refugiats per Barcelona va ser molt més perillós del que

havien imaginat. L'estada a Barcelona podia ser llarga i, tot i gaudir de certa llibertat, eren sotmesos a control estricte per les autoritats espanyoles. Qualsevol desviació de les directrius prèviament establertes o una actitud que pogués ser considerada rebel era castigada amb el trasllat al camp de concentració de Miranda del Ebro.

Dels molts que van arribar a passar per Barcelona, uns pocs es van quedar a la ciutat, on van trobar l'oportunitat d'iniciar una nova vida, i ells i els seus descendents se senten ciutadans barcelonins.

1940

Celebració de la festa del treball nacional a l'escola Alemanya, Barcelona, 1 maig 1939. Foto: Brangulí.

1942

Àpat organitzat per l'estand d'Alemanya a la Fira de Barcelona a principis dels anys 40. Foto: Brangulí.

1945

Tribuna durant el partit de futbol entre les seleccions de les ciutats de Stuttgart i Barcelona celebrat al camp de Les Corts el 12 de gener de 1941. Foto: Brangulí.

Acte d'exaltació falangista a la Plaça de toros de les Arenes, juny de 1939. Foto: Brangulí.

MAPA DE BARCELONA

- 1 Presó de Dones de Barcelona
- 2 Presó Model
- 3 Estació de França
- 4 Estació de Plaça Espanya
- 5 Estació de Plaça Catalunya
- 6 Estació del Nord
- 7 Prefectura Superior de Policia
- 8 Joint / Primera seu: Hotel Montecarlo
- 9 Joint / Segona seu: Hotel Bristol
- 10 Joint / Tercera seu: Pass. de Gràcia, 28
Aquí, un equip extraordinàriament organitzat i dirigit pel portuguès Samuel Sequerra, s'ocupava d'ajudar econòmicament i d'acoseguir la documentació necessària als jueus refugiats que havien entrat a Espanya pels Pirineus.

- 11 Consolat Britànic
El consolat s'involucra directament, mitjançant els seus agents consolars, en la recepció i ajuda als evadits. L'activitat del consolat aprofita els coneixements de contrabandistes i opositors a Franco per organitzar l'evacuació a través d'Espanya d'aviadors i refugiats de tot tipus.

- 12 Consolat belga
- 13 Consolat polac
- 14 Consolat alemà
- 48 Consolat americà
- 15 Casa alemana, seu del partit nazi
- 16 Escola alemana
- 17 Casa dels italians

HOTELS

- 9 Bristol
- 18 Céntrico
- 19 Continental
- 20 Imperial
- 21 Internacional
- 22 Majestic
- 23 Marina
- 24 Mediterrani
- 25 Navarra
- 26 Novel
- 27 Ritz
- 28 Suizo
- 29 Urbis

PENSIONS

- 30 Alhambra
- 31 Cecília
- 32 Central
- 33 Cisneros
- 34 Fugarolas
- 35 Ibérica
- 36 Layetana
- 37 Levante
- 38 Lleó
- 39 Maria Muntaner
- 40 Navarro
- 41 Palacios
- 42 Roma
- 43 Rosell
- 44 Sabat
- 45 Selecto
- 46 Vidiella
- 47 Wally

PERSEGUITS I SALVATS

LA FUGIDA DE REFUGIATS JUEUS I ALIATS DURANT LA SEGONA GUERRA MUNDIAL A TRAVÉS DELS PIRINEUS ...

... és un projecte finançat per la Unió Europea en el marc del programa "Europa amb els ciutadans".

La **Diputació de Barcelona** és el partner principal, encarregat de la coordinació del projecte. Els altres partners europeus són:

- *Memorial de la Shoah*, París
- *Topographie des Terrors*, Berlín
- Servei d'Història i Documentació de la Universitat de Lleida
- Institut Català d'Investigacions en Ciències Socials, Universitat de Perpinyà

TOPOGRAPHIE
DES
TERRORS

ICRESS INSTITUT
CATALAN
DE RECHERCHE EN SCIENCES SOCIALES

Aquest projecte no s'hauria pogut dur a terme sense el suport dels historiadors que han tutelat els seus continguts i sense la inestimable col·laboració de les persones que van prestar el seu testimoni:

Jean Louis Blanchon
Nelly Curiel
Lluís Esteve
Dalia Levinsohn
Avner Nahum
Denise Papo

Victor Papo
Francisco Pastor
Miriam Torres
Clara Schorr
Dory Sontheimer
Jaume Vandor

Disseny i Maquetació: La Factoria.

Amb la col·laboració de:

Imatges procedents de: AISA, Archivo General de la Administración, Archivo General del Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación, Arxiu Dory Sontheimer, Arxiu fotogràfic de Barcelona, Arxiu del Centre Excursionista, Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà, Arxiu Nacional de Catalunya, CEGESOMA, Institut d'Estudis Fotogràfics, Prisma Arxiu Fotogràfic, US Holocaust Memorial Museum, Yad Vashem.

Consulate de Nagasaki
de
Nagasaki
N°/ No. 1212

Nagasaki le 17
Monsieur [unclear]
Canton de [unclear]
N°/ No. 1212

• Monsieur,

Cette suite à votre lettre du 22 novembre
j'ai le regret de vous faire savoir que je n'ai
pas pu répondre à votre demande de sub-
vention.

• Veuillez agréer, Monsieur, mes salutations
distinguées.

Le Consul Général
T. H. T. T. T.